

Elektroniset aineistot etnologiatieteissä

Riitta Hänninen FL

Elektronisten tutkimusaineistojen etnologiatieteellisiä sovellutuksia

Internetin tarjoamat mahdollisuudet voidaan jakaa etnologiatieteissä karkeasti ottaen kolmeen kategoriaan. Internet on yleinen tutkimusväline ja kansainvälisen tiedeyhteisön sisäistä viestintää edistävä foorumi. Lisäksi Internetiä on viimeisen vuosikymmenen aikana ryhdytty tarkastelemaan myös tutkimuskohteena. (Hengartner 2001, 188, 195 - 196; vrt. Onnela 2001, 452.)

Sähköpostin ja keskusteluryhmien kaltaisen kommunikaation ohella Internet tarjoaa etnologiatieteille myös muita sovellusmahdollisuuksia. Erilaiset kotisivut, uutisryhmät, sähköpostilistat ja portaalit ovat olleet jo suhteellisen pitkään mukana opiskelun ja tutkimuksen kehittämisessä. Elektronisten julkaisusarjojen ja tietokantojen esikuvat löytyvät suoraan painetun julkaisumateriaalin maailmasta. Elektroniset tietokannat ovat useimmiten helppokäyttöisiä ja monipuolisia tietolähteitä, joiden luotettavuudessa ei ole asianmukaisesti käytettynä merkittäviä eroja perinteisiin aineistoihin verrattuna. Monet kansalliset sanoma- ja aikakauslehdet ylläpitävät elektronisia arkistoja, joiden saatavuutta voidaan pitää tutkimuksellisenä vahvuutena. Internetistä löytyy myös koti- ja ulkomaisia työpaikkoja. (Schwimmer 1996 [online].)

Etnologiatieteiden kannalta mielenkiintoinen tietopankki on muun muassa tutkimusaineistoja ja niihin liittyviä tietopalveluja ylläpitävä Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (FSD), jonka tarkoituksena on edistää jo olemassa olevien koti- ja ulkomaisten tutkimusaineistojen käyttöä. Suomen Sukututkimusseuran sivuilta löytyvät Kirkonarkistojen historiakirjat (HisKi) sekä runsaasti muita digitoituja arkistoaineistoja. Digitaalista tutkimusaineistoa tarjoavat myös Mikkeliissä toimiva Karjala-tietokanta ja Turun yliopiston Siirtolaisuusinstituutin arkisto. Muistitietokanta on kirjasto-, arkisto- ja museolaitoksen digitoitun kansallisen aineiston yhteistietokanta. Hankkeessa ovat mukana Helsingin yliopiston kirjasto, Kansallisarkisto, Museovirasto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Turun yliopiston kirjasto ja Åbo Akademi.

Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen digitaalinen arkisto sisältää folkloristiikan, uskontotieteen ja kansatieteen alaan liittyvää laadullista

kenttätöaineistoa, jota ollaan täydentämässä myöhemmin arkeologisilla kokoelmilla. (Mahlamäki 2002 [online].) Laadullisten arkistoaineistojen digitoinnissa joudutaan monien etnologiatieteellistä tutkimusetiikkaa koskettavien ongelmien äärelle. Millaisia tietoja on sopivaa esittää kaikille avoimessa tietoverkossa ja millaisin perustein niiden käyttöä tulisi rajata? Entä miten tietosuoja- ja tekijänoikeuskysymyksiä olisi lähdettävä hoitamaan? (Mahlamäki 2002 [online].)

Internetissä tapahtuvan julkaisutoiminnan ongelmana on näihin päiviin mennessä ollut painettujen julkaisujen nauttima korkeampi arvostus. Viittaustekniikan ja virallisten julkaisukanavien vakiintumisen myötä elektroninen ja perinteinen julkaisu ovat kuitenkin lähentymässä toisiaan. Lähdekriittiset ongelmien ja plagiarismin läsnäolo heijastaa yhteisten pelisääntöjen vakiintumattomuudesta johtuvaa epätietoisuutta. Asianmukaisten toimintatapojen ja valvonnan puute on johtanut joissain tapauksissa tieteellisen työskentelyn etiikkaa vastaan rikkoviin väärinkäyttöihin ja hidastanut sinänsä lupaavan tutkimus- ja julkaisuvälineen kotiutumista etnologiatieteiden arkipäivään.

Internet toimii rinnakkaisena julkaisuväylänä tieteelliselle raportoinnille. Elektroninen julkaiseminen on taloudellisesti edullista ja palvelee näin esimerkiksi nuoria tutkijoita, joille elektronisessa julkaisussa ilmestyvä artikkeli voi olla aluksi ainoa mahdollisuus osallistua oman alansa tieteelliseen keskusteluun. Virtuaaliympäristö tarjoaa tutkijalle myös ilmaisullisesti joustavan välineen. Erilaisia tekstityyppejä ja aineistolajeja yhdistävällä hypertekstillä on paljon tarjottavaa etnologiatieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa polttavana teemana esiintyvän moniäänisyyden kehittämiseksi. Tekstiä, ääntä, valokuvaa, liikkuvaa kuvaa, www-linkkejä ja tilastoja yhdistävä hyperteksti on mielenkiintoinen vaihtoehto lineaarisen esittämistavan puitteissa tuotetulle etnografialle. (Schwimmer 1996 [online].)

Kulttuuriset merkitykset elävät siellä, missä on ihmisten välistä kanssakäymistä ja kommunikaatiota. Keskustelu- ja uutisryhmät, mielipidekirjoitukset, virtuaaliyhteisöt, tietokonepelit, mainokset ja muu elektroninen aineisto tarjoaa etnologiatieteille uudenlaisia tutkimuksellisia haasteita. Esimerkiksi virtuaalisten yhteisöjen tutkimuksellisesta arvosta on kiistelty etnologiatieteiden piirissä ainakin 1990-luvun puolivälistä lähtien. Erimielisyyksiä on aiheuttanut muun muassa se voidaanko virtuaalisia yhteisöjä pitää kulttuuri-ilmiöinä, ja jos niin, millaiseksi niiden yhteisöllinen ja kulttuurinen olemus tulisi määritellä. Metodologisilla teemoilla on niilläkin ollut sijansa keskusteluissa. Erityistä mielenkiintoa on herättänyt kysymys siitä, miten virtuaaliyhteisöjä tulisi lähestyä tutkimuksellisesti. (Schwimmer 1996 [online]; Escobar 1994, 214, 217 - 221 [online]; Mann & Stewart 2002, 203 - 207; Jones 1998, 3 - 4.) Cyber-antropologian tai virtuaaliantropologian tutkimuskohteena ovat erityisesti uuteen teknologiaan perustuvien kulttuuristen konstruktioiden syntyminen ja muutosprosessit. Jokainen teknologinen innovaatio tuo mukanaan oman "todellisuutensa", joka syntyy tiettyjen kulttuuristen olosuhteiden ja teknisten edellytysten puitteissa. (Escobar 1994, 211 [online].) Näiden todellisuuksien tutkiminen ei ole kuitenkaan virtuaaliantropologian erityisoikeus, vaan se puhuttelee etnologiatieteitä myös laajemmassa mittakaavassa.

Case study: Internet aineistonkeruuvälineenä

Internetistä löytyy hyvin monenlaisten teemojen ja intressien ympärille syntyneitä virtuaalisia yhteisöjä, joiden aktiivinen käyttäjäkunta voi nousta tuhansiin, parhaimmillaan jopa satoihin tuhansiin jäseniin. Omassa lumilautailukulttuuria käsittelevässä tutkimuksessani virtuaaliset ympäristöt ovat nousseet dokumentaation ja aineistonkeruun kannalta merkittävään rooliin. Sovellustani ei voi pitää puhtaasti virtuaaliantropologisena, sillä huomioni ei ole kiinnittynyt suoraan yhteisöihin, vaan yhteisöjen edustamiin ihmisiin, jotka ilmoittautuvat myös perinteisemmän todellisuuden puolella innokkaiksi lumilautailijoiksi. Päiväkirjamerkintöjen, uutisryhmien, keskustelupalstojen, kirjoitelmien, artikkeleiden, pelien, valokuvien ja liikkuvan kuvan ohella virtuaalisten yhteisöjen keskeisenä elementtinä voidaan pitää myös musiikkia, joka on tekijänoikeudellisista syistä usein omatekoista ja juuri sen vuoksi tutkimuksellisesti mielenkiintoista materiaalia.

Virtuaaliyhteisöt ovat usein käyttäjäkunnaltaan kansainvälisiä kohtaamispaikkoja. Teknisten vaatimusten ohella jäsenten välistä kommunikaatiota rajoittaa kieli, joka jakaa yhteisön kotimaisiin eli tietyn valtion tai kielialueen sisällä vaikuttaviin yhteisöihin sekä toisaalta globaaleihin lumilautailusivustoihin, joiden kävijöitä yhdistää yleensä englannin kielen taito. Suomalaisista lumilautailijayhteisöistä olen seurannut tiiviisti Nolla.net ja Droppi.com -nimisiä sivustoja ja tavannut molempien sivustojen ylläpitäjät myös henkilökohtaisesti. Kävijämääriensä perusteella Nolla ja Droppi ovat Suomen suosituimpia lumilautailusivustoja. Nollassa kävijöitä on kuukausittain noin kolmekymmentä tuhatta ja ladattujen sivujen määrä nousee samalla aikavälillä reilusti yli miljoonan. Lumilautailijayhteisöjen suosio perustuu ihmisten ja tapahtumien tuttuuteen, keskustelunaiheet kumpuavat yhtä hyvin yhteisön sisäisistä kuin niin sanotun reaali maailmankin tapahtumista. Kenttätöideni yhteydessä olen tavannut myös sellaisia lumilautailijoita, jotka ovat tutustuneet virtuaaliyhteisön sivuilla uusiin ihmisiin ja siirtäneet tuttavuutensa myöhemmin kasvokkaiseen kanssakäymiseen. Virtuaaliympäristön etuna on myös se, että maantieteelliset etäisyydet eivät estä ystävyyden tai yhteisöllisyyden muodostumista. Ystävyyssuhteita solmitaan hyvinkin pitkien matkojen takaa.

Tutkimuksellisesti yhteisöt tarjoavat runsaasti jäsenten välisestä kommunikaatiosta jälkeen jääneitä tekstipohjaisia, visuaalisia ja audiovisuaalisia dokumentteja. Aineiston käyttäminen ei ole kuitenkaan eettisessä mielessä yksiselitteistä, sillä esimerkiksi tutkimuksesta tiedottaminen ja erityisesti julkaisulupien hankkiminen on yhteisöjen koon huomioon ottaen hyvin työlästä ja hankalaa. Kun lisäksi otetaan huomioon se, että suuri osa jäsenistä esiintyy yhteisössä nimimerkillä, muodostuu tilanne helposti mahdottomaksi. Yhtenä vaihtoehtona on tietysti se, että tutkija kääntyy lupa- ja tiedotusasioissa sivustoa ylläpitävän web masterin puoleen. Omassa tutkimuksessani päädyin virtuaalista todellisuutta ja perinteisiä tutkimusmenetelmiä yhdistävään kompromissiratkaisuun. Koska olin tutkimassa erityisesti suomalaista lumilautailukulttuuria, otin aluksi yhteyttä yhteen lumilautailusivustoon ja pyysin sen ylläpitäjältä lupaa käyttää yhteisöä lumilautailukulttuuria käsittelevän lomakekyselyn mainos- ja täyttämipaikkana. Käytännössä elektronisen lomakekyselyn toteuttaminen tapahtui siten, että väitöskirjatutkimustani koskevat taustatiedot ja kyselylomake olivat kotisivullani, joka linkitettiin Nolla.nettiin ja hieman myöhemmin myös Droppi.comiin, jonka ylläpitäjä halusi myös osallistua tutkimuksen toteuttamiseen.

Sivustolla oli siis vain lyhyt kuvaus lomakkeesta ja sen tarkoituksesta sekä linkki, jonka kautta lomakkeeseen oli mahdollista siirtyä yhdellä hiiren klikkauksella.

Ratkaisuni taustavaikuttimet olivat sekä tutkimuseettisesti että tutkimuksellisesti värittyneitä. Eettisessä mielessä ihmisten välisen kommunikaation tuloksena syntyneet dokumentit eivät olisi muodostaneet ylitse pääsemätöntä ongelmaa. Tutkimuksellisen avoimuuden toteuttamisessa olisi ollut mahdollista käyttää myös kollektiivisia väyliä. Varsinaisista uhkakuvista ei tässä tapauksessa ollut huolta, sillä aiheeni ei sivunnut mitään sellaista teemaa, joka olisi ollut ainakaan etnologiatieteiden historian valossa potentiaalinen ongelma. Lisäksi materiaali on Internet-ympäristössä ainakin periaatteessa julkista, mikä tekee sen tutkimisesta esimerkiksi sanomalehtiartikkeleiden käyttämiseen rinnastettavaa toimintaa. Tutkimuksellisesti päädyin oman tiedonkeruuvälineen rakentamiseen ensinnäkin sen vuoksi, että sen avulla on mahdollista kerätä juuri tietyn tutkimusongelman kannalta keskeistä aineistoa. Toisena asiana vaakakupissa painoivat edellä mainitut eettiset seikat. Oman kyselylomakkeen yhteydessä on mahdollista määrittää mihin kerättyä aineistoa on tarkoitus käyttää ja mihin sitä ei käytetä. Näin informantit saavat ajantasaista tietoa siitä millaiseen tutkimukseen he ovat osallistumassa.

Itse kysely oli perinteisen teemahaastattelulistan perusteella laadittu lomakemuotoinen dokumentti, joka lähetettiin vastaamisen jälkeen suoraan sähköpostiosoitteeseeni. Kaksiosaisen lomakkeen julkaiseminen oli aineistonkeruuprosessin aikana muodostunut ratkaisu, jonka tarkoituksena oli monipuolistaa aineistoa kysymyslistaa vaihtamalla. Ensimmäinen ja alun perin ainoaksi tarkoitettu kyselylista osoittautui varsin suosituksi ja aineistossa oli pian havaittavissa saturoitumisen merkkejä. Kyselyn lakkautumisen sijaan rakensin lomakkeelle "jatko-osan" niistä kysymyksistä, jotka eivät olleet mahtuneet ensimmäiseen versioon. Toisen version jätin Internetiin ensimmäistä versiota pidemmäksi aikaa siitä syystä, että halusin nähdä mitä vastausten määrälle ja laadulle tapahtuu pidemmällä aikavälillä. Olin erityisen kiinnostunut siitä, missä vaiheessa vastausten tulo lakkaisi. Tätä en saanut kuitenkaan koskaan tietää, sillä lomakkeiden virta jatkui muutamia suvantovaiheita ja piikkejä lukuun ottamatta tasaisena vielä kauan sen jälkeen kun tarvittava aineisto oli kasassa.

Kyselylomakkeeseen tuli noin neljän kuukauden aikana yhteensä noin 750 vastausta. Niistä noin seitsemänsataa on tutkimuksellisesti käyttökelpoisia, kun kokonaismäärästä vähennetään esimerkiksi teknisistä ongelmista johtuvat päällekkäisyydet, tyhjät lomakkeet ja muu aineistoksi kelpaamaton materiaali. Nolla.netin kolmenkymmentuhannen kuukausittaiseen kävijämäärään verrattuna arvioitu vastaustiheys on noin kaksi ja puoli prosenttia ja kun otetaan huomioon Droppi.comin kautta vastanneiden lumilautailijoiden määrä, laskee vastausprosentti vielä tämänkin alle. Kyselylle ei ole mahdollista laskea tarkkaa vastausprosenttia, sillä käytettävissä olevat luvut ovat arvioita ja Droppi.comin osalta ne puuttuvat kokonaan. Nolla.net on kävijämäärien perusteella todennäköisesti Suomen suosituin lumilautailuaiheinen sivusto. Vastauksien perusteella ei ole kuitenkaan kaikissa tapauksissa mahdollista päätellä kumman linkin kautta lomake on lähetetty. Sivustojen koon valossa on oletettavaa, että suurempi osa vastauksista on tullut Nolla.netin kautta. Käytännössä tilanne jää kuitenkin vaille vahvistusta.

Vastausprosenttia laskee muun muassa teknisten ongelmien vuoksi lähetetyt tyhjät ja keskeneräiset vastaukset sekä toisaalta se, että osa lomakekyselyn ensimmäiseen versioon vastanneista lumilautailijoista osallistui myös kyselyn toiseen versioon. Käytännössä luku liikkuu todennäköisesti jossakin nollan ja kahden prosentin välillä.

Etnologiatieteille tyypillisiin aineistomääriin verrattuna tutkimusmateriaalia kertyi huomattavan paljon. Näin siitakin huolimatta, että kyselyn vastausprosentti jäi hyvin alhaiseksi. Lähdekriittisesti onkin tärkeää huomioida se, miten kapeasta otoksesta aineistossa on kysymys. Lumilautailijasivustojen kävijöitä alle kaksi prosenttia vastasi kyselylomakkeeseeni. Onko se paljon vai vähän ja millä perusteella nämä kaksi prosenttia tulivat valinneeksi minut tai tarkemmin lumilautailukulttuuria käsittelevän Internet-kyselyni?

Internetin käyttömahdollisuuden eivät ole kaikille samat. Toinen tärkeä seikka aineiston edustavuudesta puhuttaessa on se, mitä lumilautailijalla tarkoitetaan. Väitöskirjatutkimukseni taustaa ja tavoitteita valottaneessa johdannossa ilmoitin asian olevan vastaajien omissa käsissä. Jokainen lumilautailijaksi itsensä tunteva ja määrittävä oli tervetullut vastaamaan lomakkeeseen. Johdantoa kirjoittaessani jouduin toteamaan itselleni, että minulla ei ollut linkityksen suunnittelua lukuun ottamatta juurikaan mahdollisuuksia vastaajien taustan kontrolloimiseksi. Käytännössä tämä ei kuitenkaan muodostanut kovinkaan suurta ongelmaa, sillä vastauksissa ei ollut havaittavissa tapauksia, jotka olisivat antaneet minulle aihetta epäillä vastaajan intressejä tai niin sanottua lumilautailijuutta.

Kyselylomakkeen tuottama laaja aineisto muodostaa vankan perustan muulle aineistonkeruulle ja analyysille. Lumilautailukulttuuria valottavan materiaalin lisäksi kyselylomakkeella on ollut myös muita etuja, jotka ovat tulleet ajankohtaisiksi erityisesti kenttätöiden myöhemmissä vaiheissa ja siirtämällä tutkijat virtuaalisesta todellisuudesta kulttuurisen todellisuuden välittömän kommunikaation piiriin. Monet haastattelemistani lumilautailijoista ovat lomakekyselyyn vastanneita henkilöitä, joihin olen ottanut yhteyttä kyselylomakkeeseen sijoittamani vapaaehtoisen "henkilö- ja yhteystiedot" osion tietojen perusteella. Perinteisen lumipallo-menetelmän kautta on toisaalta käynyt myös niin, että muuta kautta haastateltavakseni päätyneet henkilöt ovat ilmoittaneet vastanneensa myös kyselyyni. Lumilautailun maailma ei ole Suomessa suuren suuri. Tuttavien ja kaveripiirien verkostot ovat osoittautuneet tutkimukseni kuluessa varsin tiiviiksi ja aktiivisiksi. Aineistoaan keräävän tutkijan kannalta tämä on tietysti hyvin onnellista jo pelkästään sen vuoksi, että informantteja ja dokumentoitavaa on löytynyt enemmän kuin riittävästi. Kentälle pääseminen ja erityisesti siellä liikkuminen ovat helpottuneet kyselylomakkeen kautta luotujen kontaktien ansiosta huomattavasti ja jouduttaneet näin myös koko tutkimuksen edistymistä. Kansainvälisten tutkimuskohteiden osalta Internetin kautta levitettävät lomakkeet omaavat edelleen paljon hyödyntämätöntä potentiaalia etenkin esitutkimus- ja kartoitusvaiheissa.

Elektroniset aineistolajit ja Internet

Internet on murtanut monia tiedonkulkua koskevia rajoituksia ja edistänyt näin esimerkiksi kansainvälistä yhteistyötä ja julkaisutoimintaa. Samalla se on synnyttänyt uudenlaisia viestimisen ja yhdessä olemisen tapoja luonut näin uusia kulttuurisesti mielenkiintoisia tutkimuskohteita. Tiedon valtateitä hallitseva kommunikaatiovirrat voivat olla, elleivät suoranaisesti vaarallisia, niin ainakin ongelmallisia kumppaneita. Niiden keskellä työskentelevän tutkijan menestys riippuu siitä, miten hän kykenee käsittelemään soveltamaansa informaatiota. (Koski 1998, 13 - 4.) Sähköisen tiedonvälityksen sankari on taitava tulkitsija, jonka suodattamana informaatio muuttuu mielekkääksi ja jäsennellyksi tiedoksi. (Koski 1998, 5; vrt. Onnela 2001, 449 - 450.) Seuraavien lukujen tarkoituksena on luoda yleiskatsaus elektronisten lähteiden ja erityisesti Internetin tarjoamiin mahdollisuuksiin etnologiatieteiden näkökulmasta.

Millaisia lähteitä ja aineistoja Internetissä on saatavilla? Ovatko elektroniset kirjallisuusviitteet yhtä luotettavia kuin painetut kirjat tai artikkelit? Entä miten lähteen luotettavuutta tulisi arvioida? Millaisia lähdekriittisiä periaatteita tutkijalla on käytettävissään silloin, kun siirrytään tutkimuskirjallisuudesta aineistollisiin painotuksiin? Onko Internet työkalu vai tutkimuskohde? Millaisia erityisvaatimuksia elektroniset lähteet ja Internet asettavat etnologiatieteelliselle tutkimusetiikalle? Käsillä oleva artikkeli toimii keskustelunavauksena ja luo yleiskatsauksen elektronisten lähteiden ja erityisesti Internetin mahdollisuuksiin ja ongelmiin etnologiatieteiden näkökulmasta.

Elektronista tutkimusaineistoa ovat esimerkiksi tietoverkot (Internet) ja -kannat, sähköinen media (televisio ja radio), LP-levyt, C-kasetit, VHS-nauhat sekä CD- ja DVD-levyt. Sisällöllisesti elektroniset aineistot voivat pitää sisällään tekstiä, ääntä, liikkuvaa kuvaa, grafiikkaa, tilastoja sekä edellä mainittujen elementtien yhdistelmiä, kuten hypertekstiä. (Onnela 2001, 452.) Internet on Yhdysvalloissa 1960-luvulla kehitetty tietoverkko, joka laajeni 1970- ja 1980-lukujen aikana koulutuksellisten instituutioiden piiriin. 1990-luvulle tultaessa Internetistä oli kasvanut satojen miljoonien käyttäjien muodostama maailmanlaajuinen "verkkojen verkko". Heinäkuussa 2000 Internetissä oli Helsingin Sanomien mukaan yli 550 miljardia sivua informaatiota (Onnela, Salmi & Suominen et al. 1999 [online]; Salmi 2001[online]; Ahonen & Kolari 1994, 3 - 5; Onnela 2001, 449). Aineistoa oli saatavilla muun muassa erilaisten tietokantojen, uutisryhmien, virtuaaliyhteisöjen, tietokoneohjelmien, pelien, kausijulkaisujen, sivustojen, keskustelupalstojen, sähköisten ilmoitustaulujen, sähköpostin, portaalien, chatin ja kotisivujen muodossa (Heinisuo & Ekholm 1997; Suominen 2000 [online]). Internetistä löytyy edelleen sekä suoraan elektroniseen muotoon tallennettuja kokonaisuuksia että myöhemmin sähköisen asun saanutta materiaalia, kuten historiallisia ja etnologiatieteellisiä arkistoaineistoja (Suominen 2000 [online]; Mahlamäki 2002 [online]).

Internetin tulevaisuus ja mahdollisuudet jakavat mielipiteitä. Tietoyhteiskunnan kritiikkiin yleisemmällä tasolla liittyvissä puheenvuoroissa informaation määrällistä kasvua arvostellaan laadullisin perustein. Yksittäisen tiedon lajin kohoaminen muunlaisen informaation yläpuolelle saattaa pitkällä aikavälillä osoittautua harkitsemattomaksi ratkaisuksi. (Onnela 2001.) Lisäksi suurin osa tietoverkkojen käyttäjistä asuu teollistuneissa yhteiskunnissa, mikä tekee informaation hallinnasta

demokraattisesti ongelmallisen kysymyksen. Tieto tai tässä tapauksessa informaatio on valtaa, ja se jakautuu maailmanlaajuisesta näkökulmasta tarkasteltuna epätasaisesti. Kansainvälisesti Internetin tietovirtoja ohjaavat erityisesti angloamerikkalaiset vaikutteet, joiden hallitseva asema on herättänyt huolestuneisuutta monien kieli- ja kulttuuriryhmien piirissä. (Schwimmer 1996 [online]) Internetin kohdalla voidaan toki painottaa myös tiedonvälityksen laajuuden demokratisoivia vaikutuksia. Eroavaisuuksia on kuitenkin paljon ja niitä löytyy myös kansallisvaltioiden ja kulttuurien sisältä. Tyypillisiä tietoverkkojen ulkopuolelle jääviä väestöryhmiä ovat muun muassa taloudellisesti heikosti toimeentulevat ja kouluttamattomat ihmiset sekä toisaalta ikääntyneet ja lapset. Internetin käyttöön liittyy todennäköisesti myös sukupuolittuneita käytäntöjä, joiden painotukset näkyvät muiden tekijöiden tavoin aihekohtaisesti. (vrt. Mann & Stewart 2002, 160 - 168.) Tutkimuksellisissa tarkoituksissa onkin tärkeää ottaa huomioon se, että Internet ei ole jokaisen ihmisen ulottuvilla ja että kaikki eivät käytä Internetiä samalla tavalla.

Lähdekriittisesti ajateltuna tiedonvälityksen ja vallankäytön yhteen kietoutuneilla teemoilla on hyvin perustavanlaatuisia seurauksia. Tieteellisen tutkimuksen itselleen asettamista laatuvaatimuksista tulisi pystyä pitämään kiinni myös uudenlaisten aineistolajien ja tiedonvälitystapojen aikakaudella. Käytännöllisellä tasolla elektronisten aineistojen ja erityisesti Internetin suurimmat ongelmat asettuvat kahteen pääryhmään, joista ensimmäinen käsittelee Internetin sisältämän informaation pysyvyyttä ja toinen informaation lähdearvoa koskevaa problematiikkaa. Tarkoitin elektronisella aineistolla tutkimuksen tukena käytettävää informaatiota, joka voi esiintyä sekä lähteen että tutkimuksen kohdetta edustavan aineiston ominaisuudessa.

Toistettavuuden vaatimus ja aineiston pysyvyys: paikannettavuus ja päivitetty versiot

Pysyvyyden ongelmalle löytyy suora vastine niin sanottujen tieteellisen tiedon kriteereiden joukosta ja erityisen polttavana se on läsnä siellä, missä informaation paikannettavuus toimii yhtenä lähdekriittisenä mittarina. Lähteiden tulee olla sisäisesti ristiriidattomia, luotettavia ja periaatteessa milloin tahansa saatavilla, jotta aineiston pohjalta tehtyjen tulkintojen perusteita voitaisiin arvioida kriittisesti. (vrt. Lett 1987, 26.) Internet-aineistojen kohdalla toistettavuuden teesi muodostaa kuitenkin ongelman; informaation sijaintitiedot muuttuvat verkottuneessa ympäristössä helposti, jolloin tarvittavaa sivua enää välttämättä löydykään tutuksi käyneestä osoitteesta. Tieto on muuttanut. Toistettavuuden toteuttavaan pysyvyyteen kuuluu informaation paikantamisen lisäksi myös erilaisten päivitysten ja versioiden tunnistaminen ja ilmoittaminen. (Suominen 1999 [online]; Haavisto 1999 [online]; Onnela 2001; vrt. Hengartner 2001, 189 - 191.)

Tutkija voi ylläpitää informaation pysyvyyttä periaatteessa neljällä tavalla. Dokumentit voi tulostaa tai kopioida ja tallentaa itselleen, jolloin ne ovat varmimmin löydettävissä juuri siinä muodossa kuin ne olivat "löytöhetkellään". Tutkimusaineisto on niin sanotusti tekijän hallussa, kuten joidenkin elektronisia lähteitä hyödyntävien julkaisujen lähdeluetteloissa nykyisin ilmoitetaankin. Informaation toistettavuutta voidaan tällaisissa tapauksissa verrata etnografiseen kenttätyömateriaaliin, kuten haastattelunauhoihin, kirjallisiin tiedonantoihin, valokuviin videonauhaan tai

kenttätyöpäiväkirjoihin, joka on vain harvoin samassa mielessä julkista kuin esimerkiksi arkistoaineistot tai laajalevikkisestä julkaisusta löytyvä artikkeli. Kolmas mahdollisuus on jättää dokumentti tallentamatta ja käyttää niin sanottujen vakiintuneiden instituutioiden tarjoamaa materiaalia, jonka paikannettavuus ja toistettavuus ovat olettavasti luotettavammalla pohjalla muunlaiseen aineistoon verrattuna. Neljäs, ja ehkäpä vähiten suositeltava vaihtoehto on käyttää tarjolla olevia hakukoneita, joiden avulla osoitetta vaihtanut dokumentti tai sen päivitetty versio on joissain tapauksissa mahdollista jäljittää uuteen sijaintiinsa. (Suominen 1999 [online]; Onnela 2001, 463; vrt. Haavisto 1999 [online].)

Pääperiaatteena toistettavuuden kohdalla voidaan pitää sitä, että tutkija liittyy hyödyntämäänsä informaatioon mahdollisimman tarkat sijainti- ja päivitystiedot. Vaatimus koskee sekä lähdekirjallisuutena että tutkimusaineistona käytettyä materiaalia.

Luotettavuuden vaatimus: lähdekritiikki

Internetissä kuka tahansa voi laittaa verkkoon lähestulkoon minkäläistä materiaalia hyvänsä. Luotettavaa tai muuten käyttökelpoista materiaalia voi olla vaikea erottaa erilaisten harrastajien, amatöörien tai suoranaisten harhaanjohtajien esittämistä väittämistä. Miten informaation todenperäisyyteen pitäisi Internet-ympäristössä suhtautua ja millaisia keinoja tutkijalla on tutkimusaineistonsa arvioimiseksi?

Internetistä löytyy runsaasti tutkimuskirjallisuutta ja tutkimustietoa, joiden kohdalla lähdekritiikin harjoittaminen perustuu tieteelliselle tiedolle asetettuihin kriteereihin. Etnologiatieteen näkökulmasta Internet ei kuitenkaan edusta ainoastaan virtuaalista kirjastoa tai tutkimusvälinettä, vaan myös tutkimuskohdetta. Esimerkiksi erilaiset virtuaaliyhteisöt, keskustelu- ja uutisryhmät ja kotisivut ovat mielenkiintoisia kohtaamispaikkoja, jotka ovat täynnä tieteellisessä mielessä arveluttavaa informaatiota. Dokumenteilla on siis myös aineistollinen arvonsa. Informaation statusta ja arvoa määrittävät ehdot tulisi määrittää harkinnanvaraisesti käyttötarkoituksen mukaan. Maalaisjärjen käyttäminen on lähdekriittisesti suositeltavaa ja mikä parhainta - sillä pääsee elektronisessa maailmassa varsin pitkälle. Internetin vastuullinen ja tehokas hyödyntäminen edellyttää laajaa yleissivistystä ja kriittistä asennoitumista kaiken Internetin tarjoaman materiaalin arvioimisessa. Perinteisiin paperilähteisiin verrattuna perusasiat ovat siis pysyneet tässäkin suhteessa ennallaan. (Onnela 2001, 460 - 462; Haavisto 1999 [online].)

Virtuaaliset ympäristöt ovat etnologiatieteellisesti haastavia tutkimuskohteita, jotka eroavat faktuaalisesta todellisuudesta siinä, että niillä ei ole "konkreettista" paikkaa tai aikaa. Sama koskee myös Internetissä liikkuvia ihmisiä, joiden henkilöllisyys ja persoona eivät ole aistiemme ulottuvilla. Virtuaalisen ja niin sanotun reaalityodellisuuden väliset suhteet ovat nekin varsin ongelmallisia. Pitäisikö virtuaalista todellisuutta lähestyä itsenäisenä kokonaisuutena vai onko se ymmärrettävä osaksi konkreettisen paikan ja ajan määrittämää reaalista? (Mann & Stewart 2002, 203.) Edellä esitetyt kysymykset ovat tietoteoreettisesti perustavanlaatuisia teemoja, joiden vaikutus ulottuu edelleen tutkimusmenetelmiä koskeviin ratkaisuihin. Samanaikaisesti ne puhuttelevat myös lähdekritiikin

käytännöllisiä ja tulkinnallisia tasoja, joilla pohditaan esimerkiksi Internetissä esiintyvän henkilön itsestään joko tiedostaen tai tiedostamatta luomia representaatioita suhteessa henkilön reaaliseen persoonaan. Nimi, ikä, sukupuoli, ammatti, sosiaalinen rooli ja mielipiteet ovat Internetissä helposti muunneltavia elementtejä, jotka tuovat mukanaan lähdekriittisesti perustellun epäilyksen siitä, voiko virtuaaliympäristöstä kerättyyn informaatioon ylipäättään luottaa. Elektronisissa ympäristöissä tehtyjen havaintojen valossa ihmisten itsestään ilmoittamat tiedot pitävät useimmiten melko hyvin paikkaansa. Virtuaalisia informanteja ei siis tulisi ainakaan lähtökohtaisesti kohdella patologisina valehtelijoina. Käytännössä yksilöidentiteetissä tapahtuneita muutoksia tai aktiivista harhaanjohtamista on mahdollista valvoa kenttätyöpäivämerkintöjen ja erilaisten vertailevien asetelmien avulla (Mann & Stewart 2002, 211 - 215).

Internet-aineistojen lähdearvon, joka voi siis olla muutakin kuin tieteellisen tiedon kriteerit täyttävää, alkaa omien intressien erittelystä. Mitä olen tutkimassa? Mihin tarkoitukseen tarvitsen hakemaani informaatiota ja täyttääkö se sille asettamani tiedolliset kriteerit? Materiaali rajautuu sen mukaan kuin se on tutkijan omien päämäärien edistämiseksi tarkoituksenmukaista. Määrällisesti Internetin informaatiovirta on miltei ehtymätön, joten tilaa erilaisten painotusten tekemiselle on runsaasti.

Selkeän ongelmanasettelun lisäksi tutkijan avuksi tulevat erilaiset lähdekriittiset toimenpiteet, joilla on tosin sijansa myös perinteisten lähteiden ja aineistojen maailmassa. Robert Harrisin CARS-malli on lähdekriittinen apuväline, joka tukee informaation lähdearvon määrittämistä. Kirjainlyhennelmä koostuu neljästä iskulauseesta, jotka ovat uskottavuus (credibility), paikkaansa pitävyys (accuracy), kohtuullisuus (reasonableness) sekä vertaileviin aineistoihin perustuva verifiointi (support). Mikään mainituista arviointiperusteista ei ole yksinään aukottomasti pitävä. Yhdessä CARS-mallin kriteerit muodostavat kuitenkin varsin käyttökelpoisen apuvälineen, joka tekee Internet-aineistojen kanssa työskentelemisestä luotettavampaa ja vaivattomampaa. (Harris 1997 [online].)

Informaation uskottavuutta (credibility) koetellaan tarkastelemalla kirjoittajan tai luojaan tiedollista pätevyyttä. Valaisevia seikkoja ovat muun muassa koulutus ja käytännön kokemus dokumentin edellyttämällä alalla. Tässä kohtaa kirjoittajan biografiset tiedot, ammattinimike ja oppiarvo ovat valaisevia tunnusmerkkejä. Uskottavuutta edistävänä tekijänä voidaan pitää myös avoimuutta, joka ilmenee muun muassa siten, että kirjoittaja ilmoittaa dokumenttinsa yhteydessä esimerkiksi posti- tai sähköpostiosoitteensa sekä puhelinnumeronsa. Tieteellisistä julkaisuista on lisäksi usein olemassa niiden tieteellistä tasoa käsitteleviä vertaisarvioita. Informaation taustoja selvitettyä voi turvautua myös metainformaatioon, joka koskee itse dokumentin sisältöä. Metainformaatiota ovat muun muassa sisällysluettelot ja tiivistelmät. Samaan kategoriaan kuuluvat lisäksi erilaiset arvostelut, kommentit ja arviot, joihin tutustumalla saa laajemman yleiskuvandokumentin tiedollisesta tasosta. Tieteellisesti luotettavimpia lähteitä ovat tunnettujen organisaatioiden ja tutkimuslaitosten ylläpitävät sivustot ja tietokannat. (Harris 1997 [online]; Lehtonen 1998 [online]; Haavisto 1999 [online].)

Tieteellisessä tutkimuksessa hyödynnetyn tiedon tulee olla faktuaalisesti paikkaansa pitävää (accuracy), ajantasaista sekä kattavasti ja riittävän yksityiskohtaisesti esitettyä. Kattavuus ja yksityiskohtaisuus tarkoittavat sitä, että dokumentin kirjoittanut henkilö on tutustunut tutkimansa teeman ongelmiin ja tutkimuskenttään mahdollisimman huolellisesti. Yksittäiseen lähteeseen nojaaminen ja omien näkemysten kanssa ristiriitaisen argumentoinnin huomiotta jättäminen sotivat paikkaansa pitävyyden teesiä vastaan. Etnologiatieteissä kattavuuden voi ymmärtää intressidonnaisena käsitteenä, jonka säilyttämisessä on kysymys tutkimustulosten ja tulkintojen monipuolisuudesta ja selkeästä julkituomisesta. Tyypillinen esimerkki niin sanotusta ei-kattavasta dokumentista on mielipidekirjoitus, jonka muodostaa sinänsä oman tekstilajinsa, mutta jonka kritiikin käyttö on sen puolueellisuuden, argumentoinnin ja todistusaineiston puutteiden valossa arveluttavaa. (Harris 1997 [online]; vrt. Suojanen 1996, 44, 50 - 52.)

Dokumentti voi menettää paikkaansa pitävyytensä myös siten, että sen sisältämä informaatio lakkaa olemasta ajantasaista. Klassikoiden ja historiallisten aineistojen kohdalla näin ei kuitenkaan välttämättä käy laisinkaan. Lähteen tai aineiston käyttötarkoitus voi myös muuttua ajan kuluessa niin, että sen tarkoituksenmukaisuus ei sinänsä häviä, vaan saa uudenlaisia painotuksia. (Harris 1997 [online]; vrt. Haavisto 1999 [online].) Paikkaansa pitävyys ja lähdearvo liittyvät tässäkin kohtaa läheisesti tutkimusintressiin ja tutkimusaineiston käyttötapaan. Uusimpien tutkimustulosten tieteellinen arvo vaihtelee aikaisempaan teorianmuodostukseen ja tutkimustuloksiin verrattuna tieteenalakohtaisesti. Etnologiatieteissä "vanhenemista" tapahtuu huomattavasti vähemmän verrattuna esimerkiksi tietotekniikassa, jonka tiedonintressi poikkeaa olennaisella tavalla ihmistieteellisestä perinteestä.

Kohtuullisuus (reasonableness) viittaa informaation oikeudenmukaisuuteen, objektiivisuuteen ja sisäiseen ristiriidattomuuteen. Kohtuullisen informaation on oltava ulkoisen todellisuuden kanssa yhtäpitävää eli faktuaalisesti todenmukaista. Kohtuullinen eli niin sanotusti järkeen käypä tieto on selkeästi ja monipuolisesti perusteltua informaatiota, joka ei sisällä ylenpalttisia tunteenpurkauksia tai tahallista harhaanjohtamista. Puhkieliset ilmaisut, panetteleminen ja kiroilu liittyvät usein, joskaan eivät välttämättömyydellä, kohtuuttomaan informaatioon, jonka yleisimpiä muotoja ovat esimerkiksi mainokset tai mielipidepalstan kiivaaksi yltyneet sanasota. (Harris 1997 [online].)

Viitetietojen ja lähdeluettelon puuttuessa dokumentin sisältämään informaatioon on syytä suhtautua varauksella etenkin siinä tapauksessa, että ollaan hakemassa tieteellistä lähdekirjallisuutta. Sama koskee myös erilaisia taulukoita ja tilastoja, joita on analysoitu ilman tarvittavaa viittausapparaattia. Viittaustekniikan avulla on mahdollista koetella kirjoittajan argumentoinnin paikkaansa pitävyyttä. Alkuperäislähteeseen tutustumalla voi myös arvioida viittauksen laajuutta ja sitä ovatko yksityiskohdat tulleet asianmukaisella tavalla esitetyiksi. Kolmanneksi viittaustietojen kirjaaminen mahdollistaa niin sanotun ristiin tarkastamisen, jossa dokumenttia verrataan muuhun aiheesta saatavilla olevaan riippumattomaan tutkimukseen. (Harris 1997 [online]; Haavisto 1999 [online]; Onnela 2001, 464.)

Tutkimusetiikka lähdekritiikin perustana

Päivikki Suojanen (1996, 42 - 44) jakaa etnografisen tutkimuksen etiikan kolmeen pääryhmään, joista ensimmäinen käsittelee tutkimuskohteen valintaan liittyviä kysymyksiä. Etnografinen tutkimus on metodologisten ja metodisten ratkaisujen kautta syntyvä kuva tutkimuskohteesta. Etnografia on merkityksellistämistä, joka tapahtuu kunkin tutkimuskäytännön ja tieteellisen koulukunnan ennako-olettamusten mukaisesti. Toisena tärkeänä teemana tulevat tutkimuksen totuuteen ja objektiivisuuteen liittyvät seikat ja lähdekritiikki. Tutkimuksen kohteen tulisi määrätä menetelmällisiä ratkaisuja eli sitä millaisten aineistojen tutkija katsoo tutkimuskohteensa ja -intressiensä valossa olevan epistemologisesti perusteltuja. Monimenetelmällisten tutkimusasetelmien etuna voidaan pitää muun muassa vertailun kautta saavutettavaa laaja-alaisuutta. (Suojanen 1996, 42, 50.) Kolmantena eettisenä ryhmänä Suojanen mainitsee tutkimuksen prosessointiin eli sen toteuttamiseen ja tutkijan arkipäivään liittyvän problematiikan, joka käsittelee muun muassa tutkimustulosten objektiivisuuden ja relativistisuuden välisiä jännitteitä sekä niin sanottua Toiseuden etiikkaa. Sisäisen lähdekritiikin tematiikkaan kuuluvat myös kysymykset tutkimuksen toistettavuudesta, rehabiliteetista ja validiteetista eli siitä kertooko etnologiatieteellinen tulkinta siitä, mistä sen oletetaan kertovan. (Suojanen 1996, 43, 52 - 54.) Lähdekriittisten toimenpiteiden perusteet ovat näiden ryhmien osalta johdettavissa etnologiatieteelliseen tutkimusetiikkaan, joka siis viime kädessä määrittelee puitteet "hyvän" tieteen tekemiselle tutkimusprosessin kaikilla tasoilla.

Neljäntenä tutkimuseettisenä teemana tulee tutkittavien ihmisten yksityisyyttä koskevat kysymykset. Niiden tarkasteleminen on elektronisten aineistojen kohdalla tärkeää ensinnäkin sen vuoksi, että Internet ja siihen rinnastettava tiedonvälitys takaa etnologiatieteelliselle tutkimukselle aikaisempaa laajemman julkisuuden ja toiseksi siksi, että elektronisten aineistojen tieteellistä hyödyntämistä ohjaavat säännöt elävät yhä vakiintumattomina käymistilassa. Yksityisyyden teemaan liittyvänä tekijänä voidaan pitää myös niin sanottua tekijänoikeuskysymystä, joka koskee informanttien oikeutta määrittellä itsensä kulttuurisena olentona sekä toisaalta natiivien periaatteellista ja juridista oikeutta valvoa omaa kulttuuriaan esittävien representaatioiden julkaisemista ja levitystä. Elektroniset aineistot ovat tässäkin asiassa hyvin lähellä niin sanottua perinteistä tutkimusmateriaalia, jonka piirissä henkilötietosuoja, informanttien itsemäärittämisoikeus ja tutkimuksen avoimuus ovat olleet jo pitkään mukana keskusteluissa. (vrt. Honko 2002.)

Ihmisen ja kulttuurin puolustus

Tämän päivän kulttuuri-ilmiötä tutkiva etnografi törmää moniin ilmiökentän läheisyydestä johtuviin ongelmiin, joista monilla on käytännöllisten ja tietoteoreettisten ulottuvuuksien lisäksi myös eettinen tasonsa. Tietoteoreettisesti tutkimuskohteen tulkinnallinen etäisyys, joka voidaan ymmärtää sekä maantieteellisesti, historiallisesti että kulttuurisesti määrittäväksi Toiseudeksi, on hyvin pitkälle itsereflektioon ja tutkimusintressien julkituomiseen liittyvä kysymys. Tutkinnallisella etäisyydellä on kuitenkin myös eettinen tasonsa, jolla käsitellään muun muassa tutkimuksen julkisuudesta koituvia seurauksia ja niiden ennakoimista. Tiedotusvälineiden ja kaupallisten tahojen intressit, poliittiset tarkoitukset,

rahoittavien tahojen toiveet sekä toisaalta tieteen tuotteistaminen ja popularisointi ovat olennainen osa etnologiatieteellisen tiedon "ulkoakateemista ekonomiaa" (vrt. Suojanen 1996, 58).

Kuinka pitkälle ja millä keinoin tutkittavien yksityisyyttä ja oikeuksia sitten tulisi suojella? Millaisiin toimenpiteisiin etnografin tulisi ryhtyä tutkimansa kulttuurin ja sen keskellä elävien ihmisten oikeuksien ja hyvinvoinnin turvaamiseksi? Historiallista tutkimusta harjoitettaessa tutkijan avuksi tulee usein ajallinen etäisyys. Parinsadan vuoden takaiset tapahtumat eivät ole useinkaan yhtä perusteellisen henkilötietosuojan tarpeessa aivan viimeaikaisiin tapahtumiin verrattuna. Marko Tikan (2002) mukaan tämä johtuu siitä, että vain harvat ihmiset osaavat yhdistää yksittäisen historiassa toimineen ihmisen johonkin tiettyyn nykypäivänä elävään sukuun, jolloin jälkeläisten yksityisyyden ja maineen suojaaminen ei edellytä ihmisten henkilöllisyyden salaamista. Tätä käytännössä sinänsä hyväksyttävää argumenttia Tikka perustelee ehkäpä hieman yllättäen sillä, että jos historiassa toimineet henkilöt eivät ole omana aikanaan halunneet suojata yksityisyyttään, ei tutkijallakaan pitäisi olla tätä velvollisuutta. Tikka luottaa lukijoiden kykyyn arvioida historiallisissa lähteissä esiintyvien ihmisten lausuntoja edellyttäen, että tutkija antaa lukijalle tarvittavat taustatiedot arvion muodostamiseksi. Lukijalla on velvollisuus arvioida historiallisia tapahtumia kriittisesti ja, kuten Tikka asian ilmaisee: "Lukija ottaa vastuun mielellään, usein automaattisesti." (Tikka 2002 [online].)

Tutkittavien henkilöiden yksityisyyttä suojaava ajallinen etäisyys voi kuitenkin rikkoutua tutkimuksellisen toiminnan seurauksena. Pitäisikö historiallisia tapahtumia sitten tutkia lainkaan? Millaisissa tapauksissa ja missä määrin tutkimukseen osallistuvien ihmisten yksityisyys olisi turvattava? Etnologiatieteissä ajallisen etäisyyden tarjoaman suojan rinnalla voidaan puhua myös synkronisesta suojasta. Historiallisessa mielessä samanaikaisten ihmisryhmien, yhteisöjen ja kulttuureiden välillä vallitseva kulttuurinen etäisyys perustuu kulttuuristen merkitysten erilaisuuden varaan. Etnologiatieteet pyrkivät luomaan siltoja, jotka voisivat ylittää kulttuurisen etäisyyden ja muuttaa vieraiden kulttuurien aiheuttaman ihmetyksen oivallukseksi. Etnologiatieteellisessä tulkinnassa on siis kysymys kulttuurien välisestä kääntämisestä.

Joidenkin sosiaalipsykologisten teorioiden mukaan kulttuuristen ja sosiaalisten ryhmien välillä esiintyviä ennakkoluuloja voidaan vähentää lisäämällä ryhmien tietoisuutta toistensa tavoista ja uskomuksista. Tämän perusteella etnologiatieteellisen tulkinnan oikeutus olisi perusteltavissa sen kulttuurien välistä suvaitsevaisuutta ja harmoniaa edistävällä vaikutuksella. Tosiasia on kuitenkin se, että kaikki kulttuurien väliset konfliktit eivät johdu tiedon puutteesta. Etnologiatieteellistä materiaalia käytetään hyvin monenlaisten tarkoitusprien saavuttamiseksi. Raadollisimmillaan historia- ja etnologiatieteellistä tietoa hyödyntävät intressit voivat vahingoittaa tutkimukseen osallistuneita ihmisiä hyvinkin vakavasti. Tässä valossa on selvää, ettei sen paremmin historian- kuin kulttuurintutkijakaan voi jättää tutkimiansa ihmisten yksityisyyttä kokonaan heidän omalle vastuulleen. Useimmat meistä elävät kokonaisen ihmiselämän suomatta ajatustakaan sellaiselle mahdollisuudelle, että jokin henkilöämme läheisesti sivuavaa dokumenttia saatettaisiin käyttää historiallisena tai etnologiatieteellisenä lähteenä. Kaikkia dokumentteja (esimerkiksi viralliset

asiakirjat) ei ole edes mahdollista suojata tai hävittää tässä mielessä. Lopullista vastuuta ei ole viisasta sysätä myöskään lukijalle, jonka intresseistä ja päämääristä tutkijalla ei ole kattavaa tietoa.

Erinomaisen esimerkin tulevien konfliktien ennustamisen vaikeudesta tarjoaa teknologisen vallankumouksen myötä räjähdysmäisesti kasvanut elektroninen tiedonvälitys, joka on synnyttänyt kokonaisen joukon vanhoihin peruskysymyksiin pohjautuvia käytännöneettisiä ongelmia. Leimaavaa näille keskusteluille on pääpainon siirtyminen kolonialismin ja primitivismin kaltaisista teemoista yksityisen ja julkisen eettistä rajaa pohtiviin puheenvuoroihin (vrt. Sharf 1999, 246). Tiedonvälityksen nopeutuminen ja informaation määrällinen kasvu ovatkin kärjistäneet vastakkainasettelua ja nostaneet yksityisen ja julkisen välisen problematiikan maailmanlaajuisiksi kulttuuriset rajat ylittäväksi kysymykseksi. Informaation kulun valvonta tai estäminen ei ole aina mahdollista ja sen harjoittaminen saattaa johtaa itsessään epätoivottuihin lopputuloksiin. Tutkijalla on kaiken tämän keskellä monta rautaa tulella. Tiedeyhteisön esittämien vaatimusten lisäksi on kyettävä huomioimaan myös opiskelijoiden ja rahoittajien intressit sekä tutkittavan kulttuurin yhteiskunnalliset instituutiot. Varsinainen päävastuu tutkijalla on kuitenkin niissä ihmisissä, joita hän tutkii. Eturistiriitojen tai muiden ongelmien ilmetessä etusijan saa ihmisten taloudellinen, fyysinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja henkinen hyvinvointi. (Nieminen 1982; vrt. AAA Statements on Ethics - Principles of Professional Responsibility 2000 [online].)

Internetin toteuttama vapaan tiedonvälityksen periaate muodostaa mielenkiintoisen ja akuutin ongelmakentän, joka sivuaa muun muassa etnologiatieteellistä tärkeää kysymystä yhteisöjen ja yksityishenkilöiden tekijänoikeuksista suhteessa kulttuurisesti kantaviin ideoihin ja "tuotteisiin". Tekijänoikeuskysymyksellä ja etnologiatieteiden etiikalla on monia yhtymäkohtia, joita tarkastelen seuraavassa sähköisen tiedonvälityksen näkökulmasta. Erityisen huomion kohteena ovat etnologiatieteellisen tutkimuksen julkaiseminen Internetissä sekä toisaalta etnologiatieteiden yleinen etiikka.

Tekijänoikeuden alaisia entiteettejä voivat olla käytännöllisesti katsoen kaikki etnologiatieteiden alaan kuuluva aineisto, kuten kuvat, tekstit, seremoniat, musiikki, laulut, tarinat, symbolit, uskomukset, tavat, ideat sekä fyysiset ja henkiset esineet ja käsitteet. (Honko 2002.) Kulttuurisen omaisuuden käsitteen kautta tematisoituva tekijänoikeuskysymys liittyy osaltaan myös niihin tapauksiin, joissa tiukasti itsemääräämisoikeudestaan kiinni pitävät yhteisöt haluavat kieltää kulttuurin ulkopuolisten tutkijoiden pääsyn tutkimuskentälle. Pohjois-Amerikan intiaanien lisäksi tällaisia ryhmiä ovat olleet muun muassa grönlantilaiset. Suomessa kulttuurista perintöään ovat voimakkaimmin puolustaneet saamelaiset ja romanit (Grönfors 1982, 89; Kelles-Viitanen 1982, 81.)

Tiukimmissa tekijänoikeusmalleissa sisäryhmän harjoittama kontrolli ulottuu kaikkiin kulttuurisiin representaatioihin. Kontrolli voidaan ulottaa myös vanhempaan, mahdollisesti jopa vuosikymmeniä sitten julkaistuihin kirjallisuuteen, muistiinpanoihin, piirroksiin ja valokuviiin. Kulttuurin edustajien ja "kulttuurituotteiden" välille ajatellaan tällaisissa tapauksissa omistussuhde, joka perustuu johonkin yleiseen

kulttuurista tai henkistä omaisuutta koskevaan määritelmään. Omistussuhteen perustelut voivat levätä myös intuitiivisemmalla pohjalla, jolloin kulttuurin edustajat katsovat ideoidensa ja käytänteidensä omistusoikeuden olevan perusteltavissa esimerkiksi sillä, että ne ovat heille tavalla tai toisella tärkeitä. Lisäksi kulttuurin edustajat voivat katsoa aikaisemman kenttätöön esimerkiksi kolonialististen piirteiden nojalla "saastuneeksi" ja määritellä aineiston arvon ja levittämisen eettisesti arveluttavaksi. Tällaisissa tapauksissa kulttuurista perintöään puolustavat tahot saattavat vaatia olemassa olevien ja mahdollisesti jopa julkaistujen tutkimusdokumenttien poistamista julkisista jakelukanavista. (Brown 1998 [online].)

Elektronisissa ympäristöissä julkaistut tutkimusraportit eroavat painetuista julkaisuista siinä, että niiden levikki perustuu potentiaalisesti maailmanlaajuiseen levitykseen. Demokraattisen tiedonvälityksen ideaalilla on kuitenkin myös kääntöpuolensa. Onko esimerkiksi oikein, että tutkija saa laatia ja julkaista tutkimuksen aiheesta, jonka sisältämä informaatio on tarkoitettu yhteisön tai kulttuurin sisällä vain tietyille tarkkaan rajatulle ihmisjoukolla? Millainen on tutkijan vastuu tilanteessa, jossa kulttuuristen rakenteiden olemassaolo ja toiminnallisuus tulevat vapaan tiedonkulun nimissä kyseenalaistetuiksi?

Edellä kuvatun kaltaisia esimerkkejä löytyy myös Suomesta. Skientologinen Kirkko (Church of Scientology) oli 1990-luvun puoliväliin tultaessa ehtinyt kampanjoida jo pitkään useita Internet-sivustoja vastaan väittäen niiden levittävän skientologisesti pyhää ja salaista uskonnollista informaatiota. Wired-julkaisussa tapausta uutisoineen Wendy Grossmanin mukaan kirkon asianajajat katsoivat sivustojen tarjoaman tiedon tekijänoikeuslain alaiseksi omaisuudeksi ja vaativat ylläpitäjiä lopettamaan toimintansa. Viranomaiset takavarikoivat Skientologisen Kirkon puolesta esitettyjen syytösten seurauksena useita tietokoneita Yhdysvalloissa ja Suomessa. (Grossman 1995, 173 - 177, 248 - 252 [online].)

Skientologioiden argumentointi on verrattavissa esimerkiksi Amerikan intiaanien museoita, arkistoja ja muita kulttuuri-instituutioita vastaan esittämiin vaatimuksiin. Pyhän tai salaisen tiedon julkinen levittäminen on yhteisön kannalta haitallista, sillä se on tarkoitettu ainoastaan pienille initioiduille ryhmille, ei julkisen yleisön käyttöön. Skientologioiden tapauksessa sisäryhmien jäsenet uskoivat pyhän tiedon pelastavaan voimaan, eivätkä he olleet valmiita jakamaan tietoaan ulkopuolisten kanssa. Internetin laaja levikki muodosti skientologiselle elämäntavalle konkreettisen uhan. (Brown 1998, 199 [online].)

Tutkimuksen kohteena olevien ihmisten oikeuksien ja kulttuurisen erityislaadun kunnioittaminen ei ole aina mutkatonta. Etnologiatieteiden tuottamaa informaatiota käytetään hyväksi muun muassa poliittisten ja kaupallisten tarkoituspärien saavuttamiseksi. Intressien moninaisuuden vuoksi kaikkia mahdollisia hyödyntämisyhteyksiä on lähestulkoon mahdotonta ennakoita. Kulttuuristen ryhmittymien esittämät rajoitukset etnologiatieteellisen informaation esittämisestä ja julkaisemisesta ovat menneet joidenkin tutkijoiden mielestä jopa liian pitkälle. Kulttuuristen representaatioiden sisäkulttuurista hallintaa perustellaan usein kulttuurisen identiteetin suojelemisella ja itsemääräämisoikeuden perustuslaillisuudella. Kontrollointiyritysten taustalla vaikuttavat myös taloudelliset ja

poliittiset intressit. Kulttuurin edustajat haluavat osansa niistä eduista, jotka heidän elämäntapansa ja kulttuuriperintönsä hyödyntämisellä on saavutettavissa. (Brown 1998 [online].)

Hallintapyrkimykset ovat erityisen vahvoja niin sanottujen pyhien kulttuurituotteiden kohdalla. Informaation vapaa kulku ja tiedon julkisuus häiritsevät pyhän informaation sisäistä kiertoa ja mahdollistavat sen saatavuuden myös sellaisissa ryhmissä, joilta puuttuu informaation hallinnan edellyttämä sosiaalinen status. Kyseenalaistamalla kulttuurista tasapainoa kannattavien instituutioiden kontrolloiman sisäisen tiedonvälityksen Internet muodostaa vakavasti otettavan uhan kulttuurista järjestystä ylläpitäville kulttuurisille rakenteille. Sama koskee myös muita sähköisiä medioita, joiden kautta etnologiatieteiden tuottamat representaatiot ovat hyvin laajan yleisön käytettävissä. Toisaalta voidaan ajatella myös niin, että sähköinen tiedonvälitys on osa nykypäivän todellisuutta kulttuurisia muutosprosesseja.

Etnologiatieteiden tutkimuksellista etiikkaa sivuavissa keskusteluissa on havaittavissa kahtiajako, jossa osa tutkijoista kannattaa paikallisyhteisöjen esittämiä vaatimuksia kaiken kulttuurisen tiedon suojaamisesta tekijänoikeuslain kaltaisella lainsäädännöllä. Vastustavan kannan mukaan tällaiset toimenpiteet ovat ylimitoitettuja ja ne rikkovat vapaan tiedonkulun konstituoiamaa demokratiaa vastaan. Onko länsimaalaista yhteiskuntajärjestystä heijastavan demokratia-argumentin hyödyntäminen sitten ylipäättään mielekäästä tässä kontekstissa? Rinnastuksen takaa löytyy usein joukko kulttuurista perintöään suojelevia ihmisiä, joille lainsäädäntöön nojaaminen saattaa olla ainoa tapa puolustautua heitä itseään koskevissa keskusteluissa.

Voimakkaimmissa kannanotoissa kaikki ulkopuolisesta näkökulmasta muotoillut kulttuuriset representaatiot tulisi poistaa julkisesta levityksestä ja hävittää tai palauttaa kulttuurin edustajille. Maltillisimmissa puheenvuodoissa Internetin ja elektronisen tiedonvälityksen eettistä problematiikkaa lähestytään hieman käytännöllisemmästä näkökulmasta. Lauri Hongon (2002, 8.) mukaan perinteen suojelua ja tutkimusetiikkaa ei voida hallita tutkimuksen kriminalisoimisen kautta. Ratkaisumallien kannalta keskeisessä asemassa ovat perinteenkäyttötilanteet, joissa mahdolliset eettiset ongelmat syntyvät. Joissain tapauksissa kulttuurisen informaation julkisuutta on välttämätöntä rajoittaa epätoivottujen seurausten tai suoranaisten väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Samanaikaisesti voi kuitenkin olla myös niin, että esimerkiksi informantin nimen salaaminen kaventaisi hänen tekijänoikeuttaan tarpeettomasti. Etnologiatieteiden eettiset periaatteet muodostavat klassisesta sovelluskontekstistaan huolimatta käyttökelpoisen lähtökohdan myös Internetin ja muiden elektronisten medioiden synnyttämien ongelmien ratkaisemiseksi.

Tutkijan eettinen velvollisuus on siis turvata ihmisten yksityisyys ja tutkimuksellisesti vaihdetun tiedon luottamuksellisuus. Miten tämä tavoite on saavutettavissa elektronisissa ympäristöissä? Dag Elsegemin (Ks. Sharf 1999, 246 - 247; vrt. Elsegem 1996) mukaan yksityisyys ei ole elektronisissa ympäristöissä pysyvä tila tai julkisuuden kategorinen vastakohta. Yksityisyys määrittyy suhteessa käyttäytymistä koskeviin sosiaalisiin koodeihin sekä toisaalta informaation saatavuuden tapauskohtaiseen rajoittamiseen. Yksityisyyden suojaamisen normit ovat siis julkisen määrittelyn alaisia linjanvetoja, joilla on sosiaalinen alkuperä. Sähköpostiviestien ja

keskusteluryhmien edustamissa elektronisissa ympäristöissä tärkeimmäksi yksityisyyttä konstituivaksi tekijäksi nouseekin jokaisen ihmisen oikeus vaikuttaa omaa henkilöään koskevan informaation levittämiseen ja käyttöön. (Ks. Sharf 1999, 246 - 247; vrt Elsegem 1996.)

Julkisuuden rajoittaminen perustuu Elsegemin ajatusta seuraten tutkimukselliseen avoimuuteen. Tutkittavien ihmisten tulisi olla tietoisia siitä, että heitä koskevaa informaatiota on käytetty tutkimuksellisissa tarkoituksissa. Lisäksi on tärkeää, että informaation säilytyspaikka ilmoitetaan selkeästi ja että informantilta ei estetä pääsyä häntä itseään koskevaan materiaaliin. Avoimuuden periaatteen puitteissa tutkimusmateriaali kerätään vain tiettyä ennalta määriteltyä ja perusteltua tarkoitusta varten, eikä sitä ole suositeltavaa hyödyntää muissa yhteyksissä. Tutkimusmateriaalin säilyttämisen tulisi tapahtua siten, että aineiston katoaminen, luvaton käyttö, muunteleminen tai yksittäisen ihmisen henkilöllisyyden paljastuminen ei ole mahdollista. Informaation julkistamisen tulisi tapahtua ainoastaan informantin suostumuksella. (Ks. Sharf 1999, 246 - 247; vrt Elsegem 1996.)

Dag Elsegemin avoimuus-teesin alkuperäinen sovelluskonteksti löytyy lääketieteestä ja sen periaatteita on sovellettu monissa maissa myös elektronista viestintää koskevaan lainsäädäntöön. (Sharf 1996, 247.) Tämän vuoksi onkin ymmärrettävää, että jotkut edellä esitetyistä eettisistä koodeista saattavat vaikuttaa etnologiatieteiden näkökulmasta tutkimustoimintaa tarpeettomasti rajoittavilta toimenpiteiltä. Arkistolaitoksen olisi esimerkiksi vaikeaa noudattaa periaatetta, joka mahdollistaa aineiston käytön vain yhdessä ennalta määrättyssä tarkoituksessa. Avoimuuden vaatimus koskettaa tutkijaa myös silloin, kun on kysymys tutkimuskenttää koskevien intressien raportoinnista informanteille. Tutkimuksellisesti avoimuus tarjoaa informanteille tiedollisen perustan, jonka nojalla henkilökohtaisesti muodostettavasta ratkaisusta osallistua tutkimukseen tai vetäytyä siitä tulee riittävään taustainformaatioon ja vapaaseen tahtoon perustuva eli eettisesti aito valinta.

Elektroniset aineistot ovat osa etnologiatieteellisen tutkimuksen arkipäivää. Perinteisten ja elektronisten lähteiden välillä on aineistolajien erityispiirteistä huolimatta paljon samankaltaisuuksia. Lähdekritiikin, tulkinnallisuuden ja tutkimusetiikan kannalta niitä ei ole tarkoituksenmukaista erottaa toisistaan keinotekoisesti. Elektronisten aineistojen suurimpana yksittäisenä ongelmana on digitaalisen informaation julkisuus, joka korostaa monia jo ennestäänkin tärkeiden tutkimuseettisten teemojen merkitystä vaatiessa niille käytännöllistä ratkaisua. Lauri Hongon (2002 [online]) mukaan avainasemassa perinteen suojelussa ja tutkimusetiikassa ovat ne perinteen käyttötilanteet, joissa eettiset ongelmat syntyvät ja joiden pohjalta niitä on lähdeittävä arvioimaan. Sama periaate on sovellettavissa myös laajemmin esimerkiksi lähdekriittiseen toimintaan, jossa lähteen arvon mittana on jo Porthanin ajoista lähtien ollut tutkijan tutkimusintressi.

Elektroniset lähteet

AAA Statements on Ethics - Principles of Professional Responsibility. Adopted by the Council of the American Anthropological Association May 1971. (2000) [online] Päivitetty 15.9.2000 [Haettu 14.8.2002.] Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.aaanet.org/stmts/ethstmnt.htm>> Aineisto kirjoittajan hallussa.

Brown, Michael F. (1998) "Can culture be copyrighted?" [JSTOR online] Päivitetty s. a. [Haettu 6.8.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0011-3204%28199804%2939%A%3C193%3ACCBC%3E2.0.CO%3B2-D>> Ilmestynyt painettuna julkaisussa Current Anthropology (1998) 39: 2, 193 - 222. Chicago: University of Chicago Press. Maksullinen online-palvelu. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Escobar, Arturo (1994) "Wellcome to cyberia: Notes on the anthropology of cybreculture" [JSTOR online] Päivitetty s. a. [Haettu 6.8.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0011-3204%28199406%29353A3%3C211%3AWTCNOT%3E2.0.CO%3B2-G>> Ilmestynyt painettuna julkaisussa Current Anthropology (1994) 35: 3, 211 - 231. Chicago: University of Chicago Press. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Grossman, Wendy M. (1995) "Alt. Scientology. War" [online] Wired-lehden www-arkisto. Päivitetty s. a. [Haettu 8.8.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.wired.com/wired/archive/3.12/alt.scientology/war_pr.html> Ilmestynyt painettuna julkaisussa Wired 1995 Dec. ss. 173 - 177, 248 - 252. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Haavisto, Timo (1999) Internet-aineiston lähdekritiikki sekä lähdeviittauskäytännöt, verkkotiedonhaku [online]. Tampereen yliopisto 1999. Päivitetty s. a. [Haettu 30.7.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.uta.fi/laitokset/historia/sivut/ih99/ih5.html>>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Harris, Robert (1997) Evaluating Internet Research Sources [online]. VirtualSalt, 1997. Päivitetty 17.11.1997 [Haettu 30.7.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.virtualsalt.com/evalu8it.htm>>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Honko, Lauri (2002) "Perinneaineistojen tekijänoikeuksista ja käytösäännöistä" Elore 2/02 [online] Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Päivitetty s. a. [Haettu 8.1.2003] Saatavilla www-muodossa: <URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_02/hon202.html>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Lehtonen, Kari (1998) Internet-lähteisiin viittaaminen: Sähköisistä lähteistä. [online]. Päivitetty 20.3.1998 [Haettu 30.7.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.teli.stadia.fi/~lehtonen/CSS/intlviit.lahteista.html>>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Mahlamäki, Tiina (2002) "Löytyykö se netistä? Digitaalisen tutkimusaineiston käytön erityispiirteitä" Elore 2/02 [online] Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura

ry. Päivitetty s. a. [Haettu 8.1.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL:
http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_02/mah202.html>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Onnela, Tapio, Salmi, Hannu, Suominen, Jaakko et al. (1999) "Viittaus Internet-lähteisiin" Historioitsijan Internet Opas [online]. Turun yliopisto, 1999. Päivitetty tammikuussa 1999 [Haettu 30.7.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL:
<http://utu.fi/hum/historia/kh/iopas/viittausopas.html>>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Salmi, Hannu (2001) "Internetin peruskäsitteitä" Historioitsijan Internet Opas [online] Hyperteksti ja lisäykset Jaakko Suominen. Turun yliopisto, 2001. Päivitetty 20.1.2001. [Haettu 30.7.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL:
<http://www.utu.fi/hum/historia/kh/iopas/peruskasitteet.html>>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Schwimmer, B. (1996) Anthropology on the Internet [online JSTOR] University of Chicago, s. a. Päivitetty s. a. [Haettu 1.8.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL:
<http://www.journals.uchicago.edu/CA/articles/internet.html>>. Ilmestynyt painettuna julkaisussa Current Anthropology (1996) 37: 3, 561 - 568. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Suominen, Jaakko (1999) "Elektronisten lähteiden luotettavuus" Historioitsijan Internet Opas [online] Turun yliopisto, 1999. Päivitetty tammikuussa 1999 [Haettu 30.7.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL:
<http://www.utu.fi/hum/historia/kh/iopas/ongelmat.html>>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Suominen, Jaakko (2000) "Verkosta löytyvä materiaali" Historioitsijan Internet Opas [online] Turun yliopisto, 2000. Päivitetty toukokuussa 2000 [Haettu 30.7.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL:
<http://www.utu.fi/hum/historia/kh/iopas/materiaali.html>>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Tikka, Marko (2002) "Valhe, emävalhe, muistitieto, asiakirja? Historiantutkijan näkemys arkistoaineistojen, erityisesti muistitiedon käytön eettisistä ongelmista ja asiaan liittyviä kokemuksia" Elore 2/02 [online] Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Päivitetty s. a. [Haettu 8.1.2002] Saatavilla www-muodossa: <URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_02/tik202.html>. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Painetut lähteet

Ahonen, Paavo & Kolari, Jukka (1994) Internet opas. Jyväskylä: Teknolit Oy.

Elsegem, Dag (1996) "Privacy, respect for persons, and risk" Teoksessa C. Ess. (toim.) Philosophical perspectives on computer-mediated communication. ss. 45 - 66. Albany: State University of New York Press.

Grönfors, Martti (1982) "Kenttätöongelmia vähemmistöjen tutkimuksessa" Teoksessa Päivikki Suojanen & Lassi Saressalo (toim.) Kulttuurin kenttätutkimus. ss. 89 - 98. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Heinisuo, Rami & Ekholm, Kai (1997) Elektronisen viittaamisen opas. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

Hergartner, Thomas (2001) "Volkskundliches Forschen in, mit dem und über das Internet" Teoksessa Silke Götsch & Albrecht Lehmann (toim.) Methoden der Volkskunde. Positionen, Quellen, Arbeitsweisen der europäischen Ethnologie. ss. 187 - 211. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.

Honko, Lauri (2002) "Kenen omaisuutta on suullinen perinne?" *Hiidenkivi* 2002: 2, 6 - 9.

Jones, Steven G. (1998) "Information, Internet, and community: notes toward and understanding of community in the information age" Teoksessa Steven G. Jones (toim.) *Cybersociety 2.0. Revisiting computer-mediated communication and community*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Kelles-Viitanen, Anita (1982) "Antropologisen tutkimuksen eettisiä ongelmia: tutkijan ja tutkittavien välisestä suhteesta" Teoksessa Päivikki Suojanen & Lassi Saressalo (toim.) *Kulttuurin kenttätutkimus*. ss. 69 - 87. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Koski, Jussi T. (1998) *Infoähky ja muita kirjoituksia oppimisesta, organisaatioista ja tietoyhteiskunnasta*. Jyväskylä - Helsinki: Gummerus.

Lett, James (1987) *The human enterprise. A critical introduction to anthropological theory*. Boulder: Westview Press.

Mann, Chriss & Stewart, Fiona (2002) *Internet communication and qualitative research. A handbook for researching online*. London: Sage Publications.

Nieminen, Evi (1982) "Tutkijan etiikkaa koskeva Council of American Anthropological Associationin julkilausuma vuodelta 1971" Teoksessa Päivikki Suojanen & Lassi Saressalo (toim.) *Kulttuurin kenttätutkimus*. ss. 351 - 356. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Onnela, Tapio (2001) "Historiantutkimus Internetin ja digitaalisen kumouksen aikakaudella" Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Tietolipas 175. ss. 447 - 468. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suojanen, Päivikki (1996) "Etnografisen tutkimuksen eettisiä ulottuvuuksia" Teoksessa Aino Palmroth & Ismo Nurmi (toim.) *Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. JYY julkaisusarja 38. ss. 35 - 66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopilaskunta.

Sharf, Barbara F. (1999) "Beyond netiquette: The ethics of doing naturalistic discourse research on the Internet" Teoksessa Steve Jones (toim.) *Doing Internet research. Critical issues and methods for examining the net*. ss. 243 - 256. London: Sage Publications.